

Психологічні основи формування самостійності у школярів підліткового віку.

Підліток – людина, яка вже відійшла від дитинства, але ще не стала дорослою особистістю, в повному розумінні достатньо розвиненою та самостійною. Взагалі, вчені визначають два види молодіжної культурно-соціальної спрямованості:

1. Конфігуративну (молодь враховує минуле, проектуючи його на сучасне).
2. Префігуративну (орієнтація лише на майбутнє, на побудову перспектив) [1, с.60].

Підлітки ставлять перед собою різні пріоритетні завдання, щоб посісти гідне місце в цьому світі (в залежності від впливу соціально-економічних, національних і етнокультурних особливостей):

- орієнтуються на особистісні досягнення;
- вважають за головне добре спілкування з іншими людьми;
- понад усе ставлять розумовий розвиток та інтелект.

Але змінюються і стиль життя, і мислення, і сам світ – технічно, інформаційно. Тому головне завдання сучасного вчителя – не тільки передати знання та вміння учню, а зуміти підготувати їх самостійно діяти й приймати рішення в нових умовах мобільного та динамічного суспільства.

Кожен індивід повинен мати такі якості:

- власні моральні принципи та свідому позицію;
- бути лабільним, здібним засвоювати й переробляти інформацію та строрювати щось нове;
- бути самостійним, творчим, ініціативним і соціально відповідальним.

Психологи стверджують, що лише діяльність, побудована на основі самоуправління, формує самостійну особистість. Але, на жаль, на заваді цьому постає так зване «харизматичне панування» вчителя, яке трактується як «привілейоване, безумовне підкорення йому» з боку учня, що призводить до втрати вміння самовиражатися [3, с.156]. Ні в якому разі не можна загубити паростки самостійності у підлітка. Тільки педагогіка співробітництва та партнерства допоможе учням шукати і знаходити правильні рішення, робити висновки, вчитися на власному чи чужому позитивному досвіді. Чи дозволяємо ми це зробити юним особистостям, чи достатньо довіряємо їм? Аргументи декого з дорослих не на користь молоді:

- незрілі;
- недосвідчені;
- неготові;
- інфантильні;
- меркантильні;
- пасивні.

Ще у XVIII столітті існували закони «Великої хартії вольностей» дитини:

- на життя;
- на захист;
- на суспільну турботу.

Про майбутню людину говорили: «Життя її – жарт, устремління наївні, почуття – мимолітні...». Проте дитина, підліток, юнацтво вже живуть, сьогодні і зараз, думають і діють, нехай подекуди й помилково, але без цих, на перший погляд, незграбних спроб, вони ніколи не будуть самостійними.

Психологічна наука визначає самостійність як стан особистості, що включає в себе: здатність ставити перед собою завдання; здатність утримувати в пам'яті кінцеву мету дії і організовувати свої дії в руслі її досягнення; здатність робити певною мірою складні дії без сторонньої допомоги, співвідносити отриманим результат з вихідним наміром [5, с. 407].

Де виробляються такі навички? У колективі, в сім'ї. Яке їхнє значення? Підвищують психологічну значущість, сприяють розвитку індивідуальності учня як самостійного індивіда.

Велику роль у цьому процесі становлення особистості відіграють засоби масових комунікацій – телебачення, радіо, кіно, журнали, газети, особливо –

Інтернет. Інформаційність, всеохоплюваність, доступність, просторовість, широкоосяжність – ось основні риси сучасних ЗМІ та ІТК, які дають величезні можливості для розвитку молоді особи. Водночас спостерігаємо й негативний їх вплив на розвиток людини, «ліпить» певний заданий образ, не дозволяючи творчо розвиватись, виробляти власні позиції та погляди, самовдосконалюватися, що звужує рамки для створення соціально активної, самостійної особистості, без якої динамічне суспільство майбутнього не зможе існувати й діяти. Дія – це вчинки, і треба подумати, чому? Як? Навіщо? Як сприйме це оточення? І тут значна роль відводиться психології соціальної адаптації, яка повинна:

- пристосувати особистість до соціального середовища;
- сприяти оптимізації всіх високих внутрішніх поривів;
- співставляти власне «я» та «ми»;
- навчити бути відповідальним за власну поведінку.

Виникає запитання: чи можливо взагалі учням-підліткам упоратись з самостійністю та відповідальністю? Допомагає дати на нього відповідь «Психологія підліткового віку» (сучасна назва – «Вікова психологія розвитку»). Л.С.Виготський визначив періоди зовнішнього і внутрішнього конфлікту, коли «треба» бореться з «хочу», і назвав їх періодами «бурі й натиску». У цей час підліток переоцінює свої «самостійні» навички й часто-густо замість осмисленого вчинку, як-то кажуть, «наламає дров», наробить помилок. Але без самостійних спроб не відбудеться й становлення особистості. Звідси і поняття «самостійність». Саме у підлітковому віці зростає дух незалежності, жадає свободи від зовнішнього контролю, розпочинається свідоме самовиховання, підвищується внутрішня самостійність [6, с. 63].

Едуард Шпрангер, автор «Психології юнацького віку», визначив стадії духовного розвитку дітей 12 – 14 років:

- поява життєвого плану;
- налаштування на свідому побудову свого життя;
- поступове залучення до різних сфер життя;
- самостійна оцінка власних дій.

Таким чином дитяча залежність змінюється дорослою самостійністю, в основі якої лежить біологічне та культурне становлення. Вони не співпадають ні за термінами, ні за змістом (так званими фазами). Негативна – це період сумнівів, метань, необдуманих, не самостійних учинків, а часом і пагубних звичок і неправомірної поведінки.

Позитивна – пізнання свого внутрішнього світу через критику, самоаналіз, самооцінку. Учні прагнуть діяти ефективно, цілеспрямовано, рішуче. Учителі та батьки повинні постійно прищеплювати учневі-підлітку почуття впевненості, повноцінності, щоб не виникло відчуття некомпетентності, невпевненості, неуспішності в рішенні певних проблем, конкретних завдань; тобто, ми формуємо соціально рольову та особистісну визначеність підлітка.

Видозміни самостійності:

- 1) «рольовий мораторій» (з латинської «відстрочка») – час юнацьких спроб;
- 2) «час перспектив» - вияви почуттів, емоцій; добрі справи, осмислені вчинки; дії, спрямовані на добротність та людяність.

Американські психологи Л.Датта М.Парлоф представили підліткову самостійність як

Рання дорослість
Опора на власні сили
Емоціональна рухливість
Бажання пізнавати
Бажання «виділитися»
Творчі задатки
Потреба у досягненнях

Бажання перемагати
Цілеспрямованість
Особистісні амбіції
Відчуття індивідуальності
Спонтанні реакції
Ріст інтересів
Творча активність

Цікаву назву дали самостійності психологи – «дисциплінована ефективність», що означає самоконтроль, самовибір, розумне обґрунтування дій, готовність до виконання будь-якого виду діяльності, рішучу налаштованість на результат, уміння звільнитися з-під влади звичайних уявлень і заборон, шукати нові асоціації та непроторенні шляхи.

Отже, самостійність – це вміння вільно, але правильно діяти; це організованість, самоконтроль, уміння себе дисциплінувати та відповідати за власні дії.

Інколи замість цих ознак учень-підліток виявляє імпульсивність, бунтарство, любов до ризикованих учинків, відхилення від загальноприйнятих канонів, роздратованість при невдачах, негативізм, пасивність та інфантильність, агресивність, слабку контрольованість.

Ми, сучасні педагоги, повинні навчити учнів підліткового віку бажати пізнавати й досліджувати більше нового, незвіданого; робити рішучі спроби застосовувати набуті знання, вміння та навички на практиці; отримати й закріпити життєві компетентності шляхом особистої участі в різних видах життєдіяльності; спрямовувати свої сердечні пориви, сміливі мрії, нестримні бажання «гори звернути», надлишок сил і недолік досвіду на формування власної самостійності, яка, проте, буде існувати і діяти лише у рамках розумного, необхідного, дозволеного, при цьому творчого та окриленого.

Зроблю сам.

Якщо не знаю – запитаю.

Думкою далеко я сягаю,

Сильна і крилата моя мрія.

Хочу, щоб розумна була й дія,

І моральні вчинки, і спокійні –

Вивірені, гарні, самостійні.

Список використаних джерел

1. Баєв Б. Ф. Психологія навчання. - К.: Вища школа, 1994. – с. 59-61.
2. Ключевський В.О. Листи. Щоденники. Афоризми. К.: Наука, 2004. – 334 с.
3. Кон І.С. Психологія ранньої юності. – К.: Просвіта, 2009. – 254 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26.
5. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. – М, 2000. –608 с.
6. Переведенцев В.І. Соціальна зрілість підлітка. – М.: Знання, 2010. – с.63.
7. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. - М.: Педагогика, 1980. – 240 с.